

УДК 364-43:378.011.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8>

Марія КУЗЬМІНА

аспірантка кафедри соціальної роботи та психології, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-2101-0630

Бібліографічний опис статті: Кузьміна, М. (2022). Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 50–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У статті висвітлено сутність понять «компетентний», «професійна компетентність». Зауважено, що фахівець із соціальної роботи повинен поєднувати у собі як професійні компетентності, так і особистісні. Наведено відмінні риси формування професійних (фахових) компетентностей від загальних: відбувається за допомогою лише дисциплін професійного циклу; обов'язкове проходження навчальної та виробничої практики. Встановлено, що у визначеннях щодо поняття професійної компетентності вітчизняні та зарубіжні вчені вказують на її складові. Їх думки щодо складових структури професійної компетентності переважно збігаються. Розглянуто структуру особистісного розвитку соціального працівника. Узагальнення думок вчених дозволило розглянути професійну компетентність соціального працівника у таких аспектах: актуальне, діяльнісне психічне новоутворення особистості; особистісно-професійна характеристика; професійні здібності спеціаліста; результат освіти спеціаліста. Враховуючи аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури розроблено теоретичну модель формування професійної компетентності соціального працівника, що складається з наступних компонентів: цільового, мотиваційного, функціонального, змістовного, діяльнісного та результативно-корекційного. Синтезувавши результати дослідження, встановлено недоліки підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті досліджуваної проблеми (проблема проектування освітнього маршруту з урахуванням пропозицій роботодавців та самих студентів; проблема професійної підготовки викладачів до організації освітнього процесу в рамках компетентнісного підходу; проблема переважання частки теоретичних знань над практичними вміннями; проблема організації змістовної практики студентів у різних установах соціальної сфери; недостатнього рівня сформованості соціально-проектних компетентностей).

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, соціальний працівник, уміння, навички, структура, компоненти.

Maria KUZMINA

PhD Student at the Department of Social Work and Psychology, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-2101-0630

To cite this article: Kuzmina, M. (2022). Problemy formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid. [Problems of formation of professional competence of social workers: foreign and domestic experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 50–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8>

PROBLEMS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

The article highlights the essence of the concepts of "competent", "professional competence". It is noted that a social worker should combine both professional and personal competencies. The distinctive features of the formation of professional (professional) competencies from the general ones are given: it takes place only with the help of disciplines of the professional cycle; mandatory training and internships. It is established that in the definitions of the concept of professional competence, domestic and foreign scientists point to its components. Their opinions on the components of the structure of professional competence mostly coincide. The structure of personal development of a social worker is considered. The generalization of the opinions of scientists allowed to consider the professional competence of a social

worker in the following aspects: topical, active mental development of the individual; personal and professional characteristics; professional abilities of the specialist; the result of specialist education. Taking into account the analysis of foreign and domestic literature, a theoretical model of formation of professional competence of a social worker has been developed, consisting of the following components: target, motivational, functional, meaningful, activity and result-corrective. Synthesizing the results of the study, identified shortcomings in the training of future social workers in the context of the problem (the problem of designing an educational route based on the proposals of employers and students; the problem of training teachers to organize the educational process within the competence approach; organization of meaningful practice of students in various institutions of the social sphere; insufficient level of formation of social and project competencies).

Key words: competence, professional competence, social worker, skills, structure, components.

Актуальність проблеми. З появою в Україні з кінця 80-х років 20 століття великої кількості установ соціальної сфери особливо гостро постала проблема підготовки спеціаліста в галузі надання соціальних послуг. Активно стали розвиватися такі заклади як центри соціального обслуговування населення, центри, що надають допомогу сім'ї та неповнолітнім, медико-реабілітаційні, зайнятості населення. Реалізація їхньої діяльності сприяла суттєвій зміні функціональних та посадових обов'язків фахівців соціальної сфери.

Особливість соціальної роботи полягає в тому, що більшою мірою ефективність та успішність реалізації професійної діяльності визначається не лише знаннями та вміннями у професійній галузі, але й певними особистісними якостями. У зв'язку з цим при навчанні спеціаліста необхідне забезпечення не тільки його становлення як професіонала із засвоєнням певних професійних компетентностей, а також виховання як особистості, формування духовних, моральних цінностей, що сприяють його роботі з різними категоріями населення з урахуванням сучасних тенденцій та вимог соціального середовища, умов та специфіки професійної діяльності. Тому фахівець із соціальної роботи повинен поєднувати у собі як професійні компетентності, так і особистісні.

Сьогодні у зв'язку з модернізацією освіти особливе значення набуває формування професійної компетентності спеціаліста як керований процес становлення його професіоналізму. Система професійної освіти передбачає розвиток людини як суб'єкта культури, суб'єкта діяльності та враховує самоформування, тобто побудову та реалізацію власної програми формування професіоналізму. Таким чином, звернення до проблеми формування професійної компетентності спеціаліста соціальної сфери пов'язане з компетентнісним підходом в освіті, який змінює в цілому орієнтацію на освоєння

змісту освіти, роблячи її особистісно-орієнтованою, а також визначаючи її через поняття «компетенція», «компетентність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для нас мають роботи зарубіжних вчених, а саме (Bernarto, Bachtiar, Sudibjo, Suryawan, Purwanto, Asbari, 2020) – досвід підготовки працівників соціальної сфери; (Leontyev, Rebrina, Leontyeva, Gafiyatullina, 2016) – розвиток професійної компетентності у магістрантів; (Ochirov, 2016) – особливості формування професійної компетентності. Дослідженнями у сфері професійної компетентності займалися такі вітчизняні науковці, як (Букач, 2016) – компетентісно орієнтоване навчання; (Дударьов, 2015) – методи управління професійною компетентністю; (Садовська, Ярошенко, 2018) – її структурні компоненти. Дослідження (Зимня, 2006; Безпалько, 2015) присвячені розробці методології компетентнісного підходу, способів його впровадження у професійну освіту з погляду психолого-педагогічного аспекту. Проблеми професійної підготовки соціальних працівників відображені у роботах (Капська, 2010; Караванова, 2012; Ребуха, 2017). Професійна діяльність фахівців із соціальної роботи описані у працях (Лебедева, 2015; Лісовець, 2017).

Мета дослідження. Розкрити змістовні компоненти процесу формування професійної компетентності в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність соціальної роботи багато в чому визначається рівнем розвитку професіоналізму та компетентності працівників, який адекватний потребам сучасного суспільства.

При соціологічному підході до вивчення професійної компетентності соціального працівника необхідно враховувати:

– соціальну та діяльнісну структуру суспільства загалом;

– соціальну роботу як «комірку» соціальної діяльності;

– людину як найвищу цінність.

Поняття «компетентність» в останні роки використовується як характеристика індивідуального ступеня відповідності спеціаліста до вимог професії. «Компетентний» (лат. *competens* – належний, здатний) означає знаючий, обізнаний у певній сфері, що має право за своїми знаннями судити про що-небудь. На основі аналізу літератури у нас склалося власне визначення компетентності як здібності фахівця вирішувати типові ситуації з використанням знань та досвіду. Компетентність як соціальний феномен є такою поведінкою індивіда, яка дозволяє йому використовувати індивідуальну самобутність, адекватно застосовувати свої здібності для досягнення соціально значущих цілей. Кожній професії відповідає певний набір психологічних та фізичних якостей особистості, а успішність професійної діяльності знаходиться у прямій залежності від ступеня індивідуальних якостей та вимог даної професії.

Згідно стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Про затвердження стандарту вищої освіти, 2019) визначено такі види компетентностей, як інтегральні, загальні, спеціальні (фахові, предметні). Відмінною рисою професійних (фахових) компетентностей від загальних є те, що їх формування відбувається за допомогою лише дисциплін професійного циклу. В результаті стає можливим: усвідомлення соціальної значущості своєї майбутньої професії; використання основних положень та методів соціальних, гуманітарних та економічних наук при вирішенні соціальних та професійних завдань; використання у професійній діяльності основних законів природничих дисциплін, у тому числі медицини; володіння основними методами, способами та засобами отримання, зберігання, переробки інформації та ін. Також обов'язковою умовою формування професійних (фахових) компетентностей на відміну від інших є проходження навчальної та виробничої практики.

Загалом дослідження професійної компетентності свідчать про те, що, можна ставити питання про її загальну структуру як такої, яка важлива насамперед із погляду освіти, тобто

про її цілеспрямоване формування та розвиток освітніми засобами.

У визначеннях щодо поняття професійної компетентності вітчизняні та зарубіжні вчені вказують на її складові (компоненти). Їх думки щодо складових структури професійної компетентності переважно збігаються. Так, (Leontyev, Rebrina, Leontyeva, Gafiyatullina, 2016) виділяють в структурі професійної компетентності три компоненти: методичну компетентність (володіння технологіями, методами), соціальну (професійна позиція, комунікативність), організаторську (організаційні вміння, самоорганізованість та ін.).

Науковці (Bernarto, Bachtiar, Sudibjo, Suryawan, Purwanto, Asbari, 2020) визначили наступні складові професійної компетентності спеціаліста:

– мотиваційно-вольова (мотиви, цілі, потреби, ціннісні орієнтири актуалізації в професійній компетентності, здатність до екстравертності та домінуванні тощо);

– функціональна (обізнаність, знання, досвід);

– комунікативна (вміння чітко висловлювати думки, переконувати, аргументувати, встановити міжособистісні зв'язки);

– рефлексивна (здатність свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, особистих досягнень);

– творчість, ініціативність, впевненість у собі, схильність до самоаналізу, ініціативність;

– професійно важливі знання, уміння та навички.

Усі ці компоненти інтегровані в роботу (Fayzhall et al., 2020) в одне синтезоване утворення – комунікативно-функціональну компетентність, яка є інтегративною якістю особистості. Вчені (Katsaros, Tsirikas, Kosta, 2020) виділили п'ять компонентів у структурі професійної компетентності (рис. 1):

Так, (Noroozi, Weinberger, Biemans, Mulder, Chizari, 2012), в основі професійної компетентності, виділяють наступне:

– широкий спектр знань, що відповідає умовам достатності для продуктивної професійної діяльності;

– систему в організації та структуруванні знання, усвідомлення реального зв'язку між елементами, класифікація;

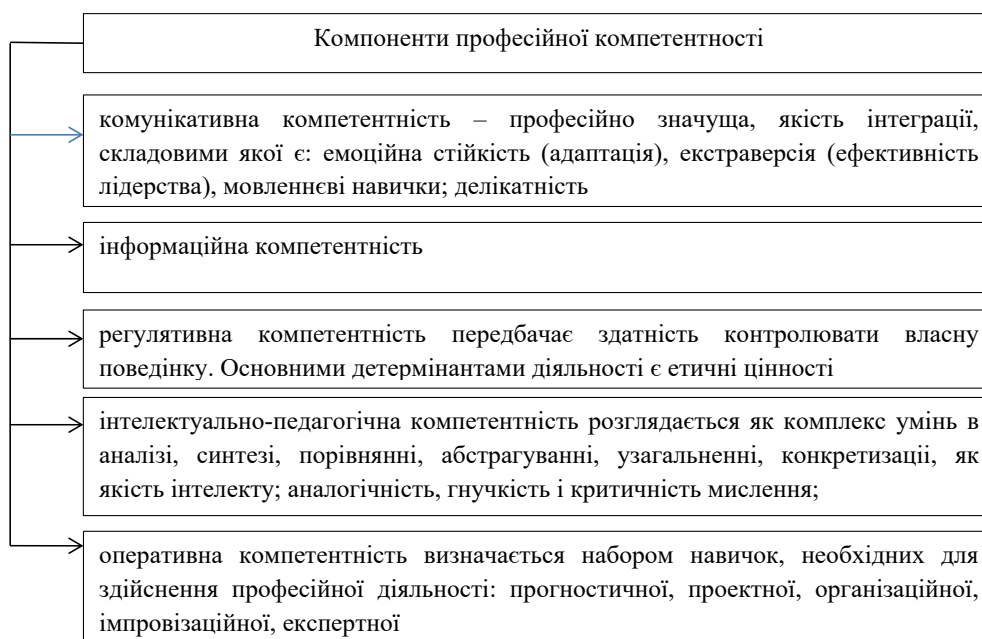

Рис. 1. Компоненти професійної компетентності

Джерело: складено автором на основі (Katsaros, Tsirikas, Kosta, 2020)

- структурування знань, виділення основних вузлових елементів;
- релятивізм взаємозв'язків галузі знань, можливість оновлення як змісту, так і відносин під впливом об'єктивних фактів;
- фундаментальні знання, що визначають роль загальних принципів, ідей;
- методологію, прагматизм, безперервність зв'язків: «знання – діяльність»;
- рефлексивність знання.

Цікавою для нашого дослідження є думка дослідників (Marek, Wu, Wen-Chi, Chew, Chiou Sheng, 2020), які вважають, що існують три сфери професійної компетентності:

- мотиваційна (мотиви, установки, орієнтації), що забезпечує формування загальнокультурної, особистісної, мотиваційної та соціальної компетентностей;
- технологічна, що сприяє розвитку окремих підвидів професійної компетентності: методична, практично-діяльнісна, дидактично-методична, спеціально-наукова, економіко-правова, екологічна, інформаційна, управлінська, комунікативна;
- сфери саморегуляції, розвиває психологічну компетентність і самокомпетентність.

Очіров (2016) виділяє такі компоненти професійної компетентності: адаптаційно-цивілізаційний; соціально-організаційний; предметно-методичний; комунікативний; цін-

нісно-смысловий.

Вчені (Nandan, London, Bent-Goodley, 2014) до професійної компетентності спеціаліста соціальної сфери пропонує віднести, насамперед, формування та розвиток здатності сприймати, розрізняти, інтерпретувати та аналізувати, а також виробляти професійні судження, формувати здатність ситуативного роз'яснення нескладних соціальних процесів, розвивати вміння знаходити спрощені способи, пояснення та оцінки соціальних процесів. До змістовної характеристики професійної компетентності, на його думку, мають увійти комунікативні вміння, важливі для проведення консультування, діагностики та терапії. При оволодінні знаннями у сфері соціальної роботи поруч із виробленням професійно-практичних навичок необхідна і компетенція у теоретичному плані (уміння здійснювати з наукових позицій рефлексію, виявляти причини глибинних процесів, давати їм належну інтерпретацію і шукати належний вихід із ситуації).

Зарубіжні автори вважають, що основу концепції «професійної освіти» складає формування професійної компетентності та професійних установок. На думку (Peláez, Erro-Garcés, Gómez-Ciriano, 2020), професійна компетентність є результатом інтеграції різних типів компетентності: концептуальної, інструментальної, інтегративної, контекстуальної, адаптивної,

компетентності у міжособистісній комунікації. Професійна освіта формує соціальні настанови: професійну ідентичність, професійну етику, конкурентоспроможність щодо службової кар'єри, прагнення до наукового вдосконалення, мотивацію до продовження навчання.

У той же час не можна не погодитися з твердженням (Доела, Шардлоу, 1997; Barker, 1987; Раупе, 2001), які професійну компетентність фахівця соціальної роботи розглядають як сформованість у нього системи наступних базових професійно-особистісних компетенцій: а) професійно-пізнавальної, інформаційно-когнітивної компетенції, яка розуміється як вміння самостійно та систематично освоювати необхідні міждисциплінарні професійні знання; б) професійно-комунікативної компетенції, яка включає в себе вміння та здібності ефективно користуватися різними засобами особистісно-ділової комунікації; володіння навичками соціального співробітництва, партнерства, взаємодії, командної роботи; в) професійно-технічної компетенції, що трактується як оволодіння необхідними професійними вміннями, навичками, сучасними техніками та технологіями реалізації конкретного функціоналу трудової діяльності; г) професійно-контекстуальної компетенції як здатності розуміти особливості та специфіку суспільно-політичного, правового, соціального, економічного, культурного, демографічного та ін. середовища, в якому здійснюється професійна діяльність спеціаліста; д) соціально-ініціативної компетенції як здатності приймати активне участь у соціальному житті суспільства, у створенні та реалізації соціальних проекти; е) професійно-рефлексивної компетенції як здатності до самоаналізу процесу та результатів своєї трудової діяльності, здібності до адекватної оцінки власного рівня професійно-особистісного розвитку; до розробки та реалізації програм самовдосконалення.

Відкриття спеціальності «Соціальна робота» у закладах освіти відбулося в Україні в 1991 р. Комплексне вивчення досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників забезпечило розуміння сучасного стану формування багатоступеневої системи підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в Україні й узгодженості з європейськими схемами організації вищої освіти соціальних працівників (Ребуха, 2017).

У дисертаційному дослідженні (Караванова, 2012) зазначає в якості основного змісту професіоналізму соціального працівника особистісний розвиток спеціаліста: його здібностей, цінностей, професійних потреб, компетенцій, творчих сил. (Лебедева, 2015) додає в структуру особистісного розвитку соціального працівника індивідуальні передумови успішності у професійній діяльності: мотиви, мотивацію, спрямованість, інтереси, а також особливості організації професійного середовища та взаємодії, якості та стиль управління, професіоналізм керівників. Істотним для розвитку професіоналізму та пов'язаної з ним професійної компетентності є прагнення до самореалізації, високі особистісні та професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття та мислення, все суб'єктивне, що сприяє зростанню професіоналізму. Погодимось з вченими, що головним компонентом розвитку професіоналізму та професійної компетентності є особистісний розвиток соціального працівника, який є основною умовою успішної самореалізації у професії та життєдіяльності. Однак ми не применшуємо роль знань, умінь та навичок, які обов'язково повинні включатися до структури професійної компетентності соціального працівника, завдяки яким фахівець набуває навички використання соціальних технологій у роботі з різними групами населення, розробки інноваційних соціальних проектів, спрямованих на надання допомоги клієнтам, реалізації державних програм та проектів у галузі допомоги та захисту осіб, що потребують соціального супроводу.

Так (Дударьов, 2015) вважає, що компонентами будь-якої компетентності є знання, способи діяльності, досвіду творчої діяльності, соціальні нахили, ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, компетентність в самоорганізації. (Карпенко, 2008) в структуру професійної компетентності включає: мобільність знань, гнучкість методу і критичність мислення. Згідно (Букач, 2016), в структуру професійної компетентності включено як професійні базові знання та вміння, так й ціннісні орієнтації, мотиви його діяльності, розуміння себе та навколишнього світу, стиль взаємовідносин з людьми, його загальну культуру, здатність до розвитку свого творчого потенціалу. Академік (Батишев, 1997), визначаючи професійну компетентність включає в неї

не лише уявлення щодо кваліфікації спеціаліста (професійні навички, як досвід діяльності, вміння і знання), а й соціально-комунікативні індивідуальні здібності, що є засвоєні і забезпечують самостійність професійної діяльності. На думку вченого, професійна компетентність є основою професійних якостей особистості. (Лісовець, 2016) компонентом професійної компетентності визначає знання, необхідні для професійної діяльності, та вміння застосовувати ці знання на практиці. Проте, перераховані компоненти можуть бути доповнені іншими, не менш важливими складовими.

У свою чергу, (Густова, 2012; Сидорук, 2019), взявши до уваги все різноманіття класифікацій, доповнили її, виділивши ще один компонент професійної компетентності – рефлексивний (аналіз та оцінка відповідності здобутого результату поставленим цілям). Водночас у дослідженні (Безпалько, 2015) наведено структуру компетентності як сукупність особистісного, інтелектуального, функціонально-предметного та адаптивного компонентів.

Вітчизняна вчена (Капська, 2010; Капська, 2003), визначає поняття професійної компетентності фахівця соціальної роботи як комплекс знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтирів, психологічних якостей, професійних позицій та акмеологічних варіантів. На думку дослідниці, професійна компетентність соціального працівника є стрижневим компонентом обраного ним виду діяльності, а комунікативна компетентність – необхідною умовою її ефективності.

Науковець І.А. Зимня виділяє три основні компоненти особистості соціального праців-

ника, що визначають його професійну компетентність: рівень загальної культури, психологічна компетентність, володіння практичними технологіями соціальної роботи (табл. 2).

Враховуючи думки вчених, можна зазначити, що загальним для наведених точок зору є розуміння професійної компетенції фахівця соціальної сфери як інтегральної особистісної характеристики, заснованої на комплексі знань, умінь, навичок та ін., що проявляється у діяльності та розвивається за допомогою цієї діяльності.

Узагальнення думок вчених дозволяє розглядати професійну компетентність соціального працівника у таких аспектах: актуальне, діяльнісне психічне новоутворення особистості; особистісно-професійна характеристика; професійні здібності спеціаліста; результат освіченості спеціаліста. Перше вказує на те, що це новоутворення особистості (або психосоціальна якість) спрямоване на досягнення цілей діяльності при забезпеченні почуття власної успішності та корисності, а також усвідомлення працівником власної здатності ефективно взаємодіяти з оточуючим. Виникаючи під час професійної діяльності, воно дозволяє самостійно та відповідально виконувати трудові функції. Як особистісно-професійна характеристика професійна компетентність у взаємозв'язку всіх своїх складових пов'язана з розглядом професійно-значущих якостей особистості соціального працівника. Включеність особистості працівника у професійну діяльність є специфічною рисою соціальної роботи, тобто особистісні особливості працівника виступають як інструмент його професійної діяльності. Професійні здібності

Таблиця 1

**Основні компоненти особистості соціального працівника,
що визначають його професійну компетентність**

Компоненти	Зміст
Загальнокультурний	характеризує соціального працівника як носія національних та загальнолюдських цінностей, моральних і принципів, поглядів та вчинків, що схвалюються суспільством.
Психологічний	передбачає здатність діагностики, розуміння та врахування у практичній діяльності психічних та особистісних особливостей клієнта, умов його життя, діяльності та спілкування. Органічною складовою психологічної компетентності соціального працівника є адекватна самодіагностика – усвідомлення себе як особистості, індивідуальності, своїх можливостей та способів взаємодії з клієнтом (клієнтами) у ситуаціях соціальної роботи, сутність яких – накладання особистісних змістів соціального працівника та клієнта та спільний пошук на цій основі шляхів й способів вирішення проблем цього клієнта.
Технологічний	означає володіння засобами та процедурами реалізації його основних функцій – психологічної, соціально-педагогічної, правової, організаторської та ін.

Джерело: складено автором на основі (Социальная работа, 1992; Зимня, 2006)

спеціаліста виражаються у: баченні проблеми клієнта, діагностуванні їх, визначенні характеру необхідної допомоги; встановленні рівнопартнерських відносин із клієнтом; діях на основі навичок спостереження, відбору та аналізу соціально значущої інформації; швидкій орієнтації в інформаційній ситуації, адекватному оцінюванню наявної інформаційної потреби, конкретизації інформаційних запитів та задоволенні їх, у т. ч. використовуючи сучасні комп'ютерні технології, на підставі чого приймати рішення та реалізовувати їх.

Варто виділити те, що спільним у дослідженнях таких вчених, як (Садовська, Ярошенко, 2018) є наявність у структурі професійної компетентності трьох основних компонентів: методичного, організаційного, соціального.

Основу методичного компоненту складають професійні вміння, мотивація до самовдосконалення, професійна самосвідомість, розвинений світогляд, високий соціально-освітній рівень спеціаліста. Організаційний – можливість у сфері організаційної діяльності, наявність впевненості в собі та своїх силах, оперативності, уважності до клієнтів, тактовності та толерантності при реалізації професійної діяльності. Соціальний компонент включає високий рівень адаптивності, емпатії, гуманності і життєвого досвіду.

Соціолог (Ляшенко, 1994) в якості основних компонентів професійно-особистісного розвитку виділяє: здатність стати лідером; життєвий оптимізм; гарну пам'ять та здатність навчати інших. Вчена (Шмельова, 2014) дещо доповнює професійно важливі особистісні якості соціального працівника: готовність до розвитку та саморозвитку, самопізнання та самопроєктування, самоврядування, самокорекція.

Не менш важливою є позиція дослідниці (Маркова, 1996), яка у своїх дослідженнях розглядає структуру професійної компетентності як низку компонентів: професійні психолого-педагогічні знання; педагогічні позиції та установки; особистісні особливості, які забезпечують оволодіння знаннями та вміннями професійної галузі.

Крім вищезазначених, відомий вчений (Якунін, 2000) у своїх роботах дає опис ширшому спектру здібностей спеціаліста, що має професійні компетентності. До них він відносить: самостійність у визначенні цілей та завдань

професійної діяльності; забезпечення інформаційної складової діяльності; прогнозування результатів професійної діяльності; реалізація прийнятих рішень, встановлення з людьми комунікативних ділових відносин; оцінювання досягнутих результатів.

З точки зору (Ярецького, 2006), структура професійної компетентності соціального працівника передбачає включення мотиваційного та змістовно-діяльнісного компонентів. Мотиваційний компонент визначається позитивним ставленням студента до майбутньої професійної діяльності та детермінується: усвідомленням студентом соціальної значущості професії спеціаліста соціальної роботи у суспільстві; інтересом студента до майбутньої професійної діяльності, позитивним ставленням до роботи з різними верствами населення; бажанням та прагненням студента підвищувати свою компетентність у роботі серед різних категорій громадян.

Змістовно-діяльнісний компонент є підсистемою, що становить зміст предметної підготовки фахівця, яка визначається освітніми стандартами та іншими нормативними документами. Цей компонент включає дві взаємопов'язані складові: змістовну та діяльнісну. Перша пов'язана із засвоєнням певних знань студентами, друга — з формуванням в останніх певних умінь і навичок.

У результаті аналізу наукової літератури дає можливість констатувати, що більшість сучасних дослідників під професійною компетентністю соціального працівника розуміють сукупність професійно-особистісних показників та виокремлюють її спільні компоненти, зокрема: комунікативну культуру, що складається з умінь орієнтуватися у певній ситуації, умінні визначати особистісні особливості та емоційний стан людини; культуру в сфері інформації – вміння отримувати інформацію в галузі своєї професійної діяльності, та здатності передавати інформацію клієнту; аналітичну культуру, що виявляється в умінні вибрати метод роботи з позиції ситуаційного підходу, способи комунікації залежно від їхнього статусу; моральність, потреба вчинити відповідно до вимог етики та моралі.

Враховуючи аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури нами розроблено теоретичну модель формування професійної компетентності соціального працівника (рис. 1), що складається

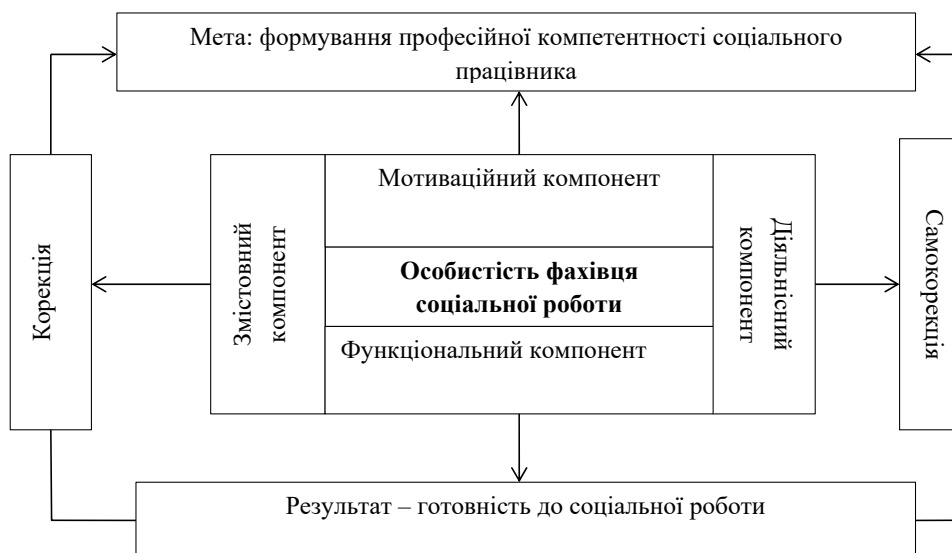

Рис. 2. Теоретична модель формування професійної компетентності соціального працівника

Джерело: авторка розробка

з наступних компонентів: цільового, мотиваційного, функціонального, змістовного, діяльнісного та результативно-корекційного.

Разом з тим, очевидним є те, що формування професійної компетентності – це динамічний процес освоєння та модернізації професійного досвіду, що веде до його накопичення, розвитку індивідуальних професійних якостей, що передбачає безперервне самовдосконалення. Можна виділити такі етапи формування професійної компетентності: самоаналіз та усвідомлення необхідності, планування цілей, завдань та шляхів саморозвитку, самопрояв, аналіз, самокоригування. Також результати аналізу психолого-педагогічних досліджень свідчать, що професійна компетентність має певну структуру, до складу якої входять компоненти, які гіпотетично визначені та експериментально перевірені в кожному окремому дослідженні. Найчастіше в структурі професійної компетентності виділяють: операційно-технічну сферу (знання, навички, уміння, професійно значущі якості); мотиваційну сферу (спрямованість, інтерес, мотиви, потреби); змістовно-діяльну сферу (засоби виконання діяльності, результативні показники діяльності).

Синтезувавши зазначені результати, серед недоліків підготовки майбутніх соціальних

працівників у контексті досліджуваної проблеми можна визначити наступні:

- проблеми проектування освітнього маршруту з урахуванням пропозицій роботодавців та самих студентів;
- проблеми професійної підготовки викладачів до організації освітнього процесу в рамках компетентнісного підходу;
- проблеми переважання частки теоретичних знань над практичними вміннями;
- проблеми організації змістовної практики студентів у різних установах соціальної сфери;
- недостатнього рівня сформованості соціально-проектних компетентностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування професійної компетентності соціальних працівників є адаптивний, системно організований, варіативний, індивідуально-творчий динамічний процес. Причому адаптивність досягається головним чином професійною підготовкою та різними формами підвищення кваліфікації.

Поповнення рядів соціальних працівників підготовленими спеціалістами, системне підвищення рівня їхнього професіоналізму та компетентності – все це сприяє ефективності заходів із соціального захисту в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батышев С.Я. Блочно-модульное обучение. Москва : Транссервис, 1997. 258 с.
2. Безпалько О.В. Компетентнісний спектр майбутнього соціального педагога як основа професіоналізму. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Житомир-Київ, 2015. № 84. С. 60–64.

3. Букач М.М. Компетентнісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2016. Випуск 22. С. 119–131.
4. Густова Е.А. Динамика становлення личностно-професійної компетентності студентів ВУЗа, майбутніх соціальних працівників. *Вестник МГОУ*. 2012. № 1. С. 73–79.
5. Доэл М., Шардлоу С. Обучение практике социальной работы: Международный взгляд и перспективы / пер. с англ. Ю.Б. Шапиро. Москва : Аспект Пресс, 1997. 208 с.
6. Дударьов В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління. *Грані*. 2015. № 4. С. 27–32.
7. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект). *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.
8. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка*. 2010. № 15. С. 12–16.
9. Караванова Л.Ж. Професійно-личностное развитие специалиста по социальной работе в период вузовского обучения: автореф. дис. ... д. психол. наук. Тверь: изд-во ТГУ, 2012.
10. Карпенко О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2008. 48 с.
11. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / за ред. А.Й. Капської. Київ : ДЦСМ, 2003. 87 с.
12. Лебедева Н.В. Психологические факторы развития профессионализма социального работника. *Ученые записки СПбГИИПР*. 2015. 1. Том 23. С. 68–74.
13. Лісовець О.В. Компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2016. Випуск 1. С.43–47.
14. Ляшенко А.И. Профессиональное становление социального работника (опыт системного акмеологического исследования) : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.13 «Психология». Москва, 1994. 20 с.
15. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
16. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 №556. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> (дата звернення: 18.12.2021)
17. Ребуха Л. Вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький. 2017. Вип. 23. С. 114–118.
18. Садовська Е., Ярошенко А., Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу. 2018. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/23427/1/Sadovska%20E._Yaroshenko%20A.pdf. (дата звернення: 19.12.2021).
19. Сидорук І. І. Визначення сутності поняття “соціальна компетентність майбутнього соціального працівника. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2019. Випуск 1 (44). С. 174–178.
20. Социальная работа / под ред. Зимней И.А. Вып. 1,2. Москва: 1992. 453 с.
21. Шмелева Н.Б. Личность в профессии «социальная работа». *Профессиональная библиотека работника социальной службы*. 2014. № 1. С. 221–231.
22. Якунин В.А. Педагогическая психология: учеб. пособ. 2-е изд. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В.А., 2000. 349 с.
23. Ярецкий В.Ю. Формирование профессиональной компетентности специалиста как основная задача ВУЗа. *Известия Тульского государственного университета*. 2006. №3. С. 314–316.
24. Barker R.Z. *Social Work Dictionary* – NASW, Silver Spring, Md, 1987.
25. Bernarto I., Bachtiar D., Sudibjo N., Suryawan I. N., Purwanto A., Asbari M. Effect of transformational leadership, perceived organizational support, job satisfaction toward life satisfaction: Evidences from indonesian teachers. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. № 29(3). P. 5495–5503.
26. Fayzhall M. et al. Transformational versus Transactional Leadership: Manakah yang Mempengaruhi Kepuasan Kerja Guru? *EduPsyCouns: Journal of Education, Psychology*. 2020. №1. URL: <https://ummaspul.e-journal.id/Edupsycouns/article/view/463> (date of application: 18.12.2021).
27. Katsaros K. K., Tsirikas A. N., Kosta G. C. The impact of leadership on firm financial performance: the mediating role of employees’ readiness to change. *Leadership & Organization Development Journal*. 2020. № 41(3). P. 333–347.

28. Leontyev V. V., Rebrina F. G., Leontyeva I. A., Gafiyatullina E. A. Evaluation of the Development of Professional Competence in Undergraduates: Methodical Aspects. *International journal of environmental & science education*. 2016. №14. P. 6592–6602.
29. Marek M., Wu Wen-Chi, Chew C. Sh. Teacher Experiences in Converting Classes to Distance Learning in the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Distance Education Technologies*. 2020. №19. P. 40–60.
30. Nandan M, London M., Bent-Goodley T. Social Workers as Social Change Agents: Social Innovation, Social Intrapreneurship, and Social Entrepreneurship. *Faculty Publications*. 2014. P. 3770.
31. Noroozi O., Weinberger A., Biemans H.J.A., Mulder M., Chizari M. Argumentation-based computer supported collaborative learning (ABCSCCL). A systematic review and synthesis of fifteen years of research. *Educational Research Review*. 2012. № 7(2). P. 79–106.
32. Ochirov G. Formation of professional competence of the future teachers of initial classes by student teaching means. *Historical and social-educational ideas*. 2016. № 8. P. 205–208.
33. Payne M. Knowledge Bases and Knowledge Biases. *Social Work Journal of Social Work*. 2001. №1 (2). P. 133–146.
34. Peláez A.L., Erro-Garcés A., Gómez-Ciriano E.J. Young people, social workers and social work education: the role of digital skills. *Social Work Education*. 2020. № 39:6. P. 825–842.

REFERENCES:

1. Batyshev, S.Ia. (1997). Blochno-modulnoe obuchenye [Block-modular training]. Moscow : Transservys [in Russian].
2. Bezpalko, O.V. (2015). Kompetentnisnyi spektr maibutnoho sotsialnoho pedahoha yak osnova profesionalizmu [Competence spectrum of the future social pedagogue as a basis of professionalism]. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats [Problems of education: a collection of scientific papers], 84, 60-64 [in Ukrainian].
3. Bukach, M.M. (2016). Kompetentnisno oriientovane navchannia yak osnova formuvannia maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Competence-oriented learning as a basis for forming a future social worker]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova [Scientific Journal of the National Pedagogical University], 22, 119-131 [in Ukrainian].
4. Hustova, E.A. (2012). Dynamika stanovleniia lychnostno-professionalnoi kompetentnosti studentov VUZa, budushchykh sotsyalnykh robotnykov [Dynamics of formation of personal and professional competence of university students, future social workers]. Vestnyk MHOU – Bulletin of the Moscow State University, 1, 73-79 [in Russian].
5. Doel, M., Shardlou, S. (1997). Obuchenye praktyke sotsyalnoi raboty: Mezhdunarodnyi vzghliad y perspektyvy [Training in the practice of social work: International views and prospects] / per. s anhl. Yu.B. Shapyro. Moscow : Aspekt Press [in Russian].
6. Dudarov, V. (2015). Profesiina kompetentnist sotsialnykh pratsivnykiv: metody upravlinnia [Professional competence of social workers: management methods]. Hrani [Faces], 4, 27–32 [in Ukrainian].
7. Zymniaia, Y.A. (2006). Kompetentnostnyi podkhod. Kakovo eho mesto v systeme sovremennykh podkhodov k problemam obrazovaniia? (teoretyko-metodolohycheskyi aspekt) [Competence approach. What is its place in the system of modern approaches to education? (theoretical and methodological aspect)]. Vysshee obrazovanye sehodnia [Higher education today], 8, 20-26 [in Russian].
8. Kapska, A.I. (2010). Deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Some aspects of professional training of social educators and social workers]. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka [Bulletin of Glukhiv National Pedagogical University. O. Dovzhenko], 15, 12–16 [in Ukrainian].
9. Karavanova, L.Zh. (2012). Profesiionalno-lychnostnoe razvytye spetsyalista po sotsyalnoi rabote v peryod vuzovskoho obucheniiia [Professional and personal development of a specialist in social work during university studies]: avtoref. dys. ... d. psikh. nauk. Tver: yzd-vo THU [in Russian].
10. Karpenko, O. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoii osvity [Professional training of future social workers in the conditions of university education]: avtoref. dys. ... d. ped. nauk : spets. 13.00.04 – teoriia ta metodyka profesiinoi osvity. Kyiv [in Ukrainian].
11. Komunikatyvna profesiina kompetentnist yak umova vzaiemodii sotsialnoho pratsivnyka z kliientom [Communicative professional competence as a condition of interaction of a social worker with a client] (2003) / za red. A. Y. Kapskoi. Kyiv : DTsSM [in Ukrainian].
12. Lebedeva, N.V. (2015). Psykholohycheskye factory razvytia profesiionalizma sotsialnoho robotnyka [Psychological factors of development of professionalism of the social worker]. Uchenye zapysky SPbHYPSR [Scientific notes of SPbGIPSR], 23, 68–74 [in Russian].
13. Lisovets, O.V. (2016). Kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka u sprianni mizhvidomchii vzaiemodii shchodo sotsialno-pravovoho zakhystu osobystosti [Competence of a social worker in promoting interagency cooperation on social

and legal protection of the individual]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia – Scientific notes of Nizhyn State University Nikolai Gogol*, 1, 43–47 [in Ukrainian].

14. Liashenko, A.Y. (1994). *Professyonalnoe stanovleniye sotsyalnogo rabotnyka (opyt systemnogo akmeologicheskogo yssledovaniya)* [Professional development of a social worker (experience of systematic acmeological research)]: avtoref. dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.13 «Psykholohyia». Moscow [in Russian].

15. Markova, A.K. (1996). *Psykholohyia professyonalizma* [Psychology of professionalism]. Moscow : Mezhdunarodnyi humanyarnyi fond «Znanye» [in Russian].

16. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za setsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministstva osvity i nauky Ukainy vid 24.04.2019 №556 [On approval of the standard of higher education in specialty 231 "Social work" for the second (master's) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 24.04.2019 №556. Reteved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> [in Ukrainian].

17. Rebukha, L. (2017). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid pidgotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Domestic and foreign experience in training social workers]. *Pedahohichni dyskurs: zb. nauk. prats* [Pedagogical discourse: coll. science. work], 23, 114–118 [in Ukrainian].

18. Sadovska, E., Yaroshenko, A. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnogo pratsivnyka v umovakh vyshchoho navchalnogo zakladu [Formation of professional competence of a social worker in a higher education institution]. Reteved from: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/23427/1/Sadovska%20E._Yaroshenko%20A.pdf. [in Ukrainian].

19. Sydoruk, I. I. (2019). Vyznachennia sutnosti poniattia "sotsialna kompetentnist maibutnogo sotsialnogo pratsivnyka [Defining the essence of the concept of "social competence of the future social worker]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University], 44, 174-178 [in Ukrainian].

20. *Sotsyalnaia rabota* [Social work] (1992) / pod red. Zymnei Y.A. Moscow [in Russian].

21. Shmeleva, N.B. (2014). Lychnost v professyy «sotsyalnaia robota» [Personality in the profession of "social work"]. *Professyonalnaia byblyoteka rabotnyka sotsyalnoi sluzhby* [Professional library of a social worker], 1, 221–231 [in Russian].

22. Iakunyn, V.A. (2000). *Pedahohycheskaia psykholohyia* [Pedagogical psychology]. SPb.: Yzd-vo Mykhailova V.A. [in Russian].

23. Iaretskyi, V.Iu. (2006). Formyrovanye professyonalnoi kompetentnosti spetsyalysta kak osnovnaia zadacha VUZa [Formation of professional competence of a specialist as the main task of the university]. *Yzvestyia Tul'skoho hosudarstvennogo unyversyteta* [Proceedings of Tula State University], 3, 314–316 [in Russian].

24. Barker, R.Z. (1987). *Social Work Dictionary – NASW*, Silver Spring, Md [in English].

25. Bernarto, I., Bachtar, D., Sudibjo, N., Suryawan, I. N., Purwanto, A., Asbari, M. (2020). Effect of transformational leadership, perceived organizational support, job satisfaction toward life satisfaction: Evidences from indonesian teachers. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(3), 5495–5503 [in English].

26. Fayzhall, M. et al. (2020). Transformational versus Transactional Leadership: Manakah yang Mempengaruhi Kepuasan Kerja Guru? *EduPsyCouns: Journal of Education, Psychology*, 1. Reteved from: <https://ummaspul.e-journal.id/EdupsyCouns/article/view/463> [in English].

27. Katsaros, K. K., Tsirikas, A. N., & Kosta, G. C. (2020). The impact of leadership on firm financial performance: the mediating role of employees readiness to change. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(3), 333–347 [in English].

28. Leontyev, V. V., Rebrina, F. G., Leontyeva, I. A., Gafiyatullina, E. A. (2016). Evaluation of the Development of Professional Competence in Undergraduates: Methodical Aspects. *International journal of environmental & science education*, 14, 6592–6602 [in English].

29. Marek, M., Wu, Wen-Chi, Chew, C. Sh. (2020). Teacher Experiences in Converting Classes to Distance Learning in the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Distance Education Technologies*, 19, 40–60 [in English].

30. Nandan, M., London, M., Bent-Goodley, T. (2014). Social Workers as Social Change Agents: Social Innovation, Social Intrapreneurship, and Social Entrepreneurship. *Faculty Publications*, 3770 [in English].

31. Noroozi, O., Weinberger, A., Biemans, H.J.A., Mulder, M., & Chizari, M. (2012). Argumentation-based computer supported collaborative learning (ABCSCCL). A systematic review and synthesis of fifteen years of research. *Educational Research Review*, 7(2), 79–106 [in English].

32. Ochirov, G. (2016). Formation of professional competence of the future teachers of initial classes by student teaching means. *Historical and social-educational ideas*, 8, 205-208 [in English].

33. Payne, M. (2001). Knowledge Bases and Knowledge Biases. *Social Work Journal of Social Work*, 1(2), 133–146 [in English].

34. Peláez, A.L., Erro-Garcés, A., Gómez-Ciriano, E.J. (2020). Young people, social workers and social work education: the role of digital skills. *Social Work Education*, 39:6, 825–842 [in English].